

DEDİKODU FİZİĞİ

Prof. Dr. Tolga Yarman
(BİLTES)
Nisan 1993

DEDİKODU FİZİĞİ
Tolga Yarman, Prof. Dr.
Anadolu Bilim ve Teknoloji Stratejileri
Araştırma Enstitüsü
Nisan 1993

Rahmetli Teyzem, çok bilge bir kadındı. Buna rağmen ara ara öyle sözler söylerdi ki, şaşırılmamak mümkün olmazdı. Özellikle “gelinleri” çekiştirmeye bayılırdı. Bana ve kardeşlerime aşırı düşkünlüğünden, tabii...

- Yahu, niye böyle yapıyorsun, dediğimde, cevabı hazırdı.
- Ne yani, patlayacak mıyım, evladım?..

Sevgili Teyzem’in bu sözü, beni düşüncelere sevkederdi. Bir doğabilimci olarak, “patlamak” fiiline “dedikodu” bağlamında da olsa, “anlam” biçmek istemem, olağandı.

Sevgili Teyzem çok insan gibi, “patlayacak olduğu için dedikodu yapıyordu”. Özellikle gelinleriyle ilgili dedikodu yaparsa, kendi deyişiyle “patlamaktan” kurtuluyor, rahatlıyordu.

(Yazıda “kaynanalığı” gelinlerin önüne çekmiş görünebilirim. Gerçekte, öyle değil. Tüm gelinlere içtenlikle, sevgiler sunuyor, sabırlar diliyorum!..)

Gaz Kinetiği, Patlamak ve Dedikodu Termodinamiği

“Patlamak” fiili bizim, özellikle “Termodinamik”, kökteyse “Gaz Kinetiği” çerçevesinde kullandığımız bir fiildir. Örneğin, balon patlar!..

“Balonun patlaması” demek, “balonunun içindeki, dışına göre yüksek basınçta bulunan havanın”, balon cidarının yırtılmasıyla beraber, “birdenbire dışarı kaçması” demektir. Balonun içi ile dışı arasındaki basınç farkı sebebiyle; “balonun içindeki hava”, bir bakıma “dışarıya vurmakta”; bu suretle, “şok” etkisiyle “patlama gürültüsünü”, çıkartmaktadır.

“Patlama şiddetini”, balonun içi ile dışı arasındaki “basınç farkı”, keza balonun içindeki “hava miktarı”, belirler.

Sevgili Teyzem “patlamamak için” dedikodu yaptığına göre, dedikodu yaptığı zamanlar öncesi, bir hayli “basınç” altında kalmaktaydı.

Gerçekte, “patlamamak için” yaptığı “dedikodu”, tam da “patlama sürecini” yansıtmaktaydı. “Patlamanın şiddetini” ise, patlama öncesi zihninde biriktirdiği “rahatsızlığın” düzeyi belirlemekteydi.

Her “rahatsızlığın” bir “gerginliğe”, bir basınca” bağlı olduğu görülebilir. Ayakkabınız vuruyorsa da, maaşınız yetmiyorsa da, dişiniz ağrıyorsa da, belli bir “rahatsızlık” ve “basınç” altındasınızdır.

Teyzem, gelinlerden rahatsızlandıkça, demek ki, zihninde biriken bir “basınç” etkisi altında kalmakta; bu etkiye dayanmamakta; sonundaysa, gelinlere dönük zehir zıkkım sözler söylemekte; yani, bir bakıma “kontROLSÜZ” olarak patlamaktaydı.

“Patlamak”, zaten “kontrol dışı” bir gelişmedir.

Teyzem, öyle ise, “patlamamak için dedikodu” yapmamakta; kendini daha fazla tutamadığı için “dedikodu yaparak”, patlamaktaydı.

Ne kadar ilginç!..

Teyzemin davranışına bakarak, tıpkı balonun içindeki havaya ilişkin olarak düşünüleceği gibi, bir “dedikodu sıcaklığı”, buna bağlı olarak da bir “dedikodu basıncı” tanımlamamız, pekala mümkün görünüyor!

“Dedikodu sıcaklığı” örneğin, Teyzeme, rahatsızlık veren “algılamaların bir ölçütü” olarak, tanımlanabilir.

Böyle bir çerçevede “sıcak gelişmeler”, duyarlılığımızı çokca uyaran gelişmelerdir. “Daha sıcak gelişmeler”, duyarlılığımızı daha da çok uyaran gelişmelerdir. “Soğuk gelişmeler” ise; duyarlılığımızı pek uyarmayan, kayıtsız olarak karşıladığımız, gelişmelerdir.

“Dedikodu sıcaklığını” öyleyse, buna yol açan konunun yahut işaretin, duyarlılığımız itibariyle “önemi” olarak, tanımlayabiliriz.

“Dedikodu basıncını” ise, söz konusu önemin, zihnimizde oluşturduğu ve bizi en azından “konuşma eylemine” iten “etki” olarak, tanımlayabiliriz.

“Bizi rahatsız eden konunun sıcaklığı”, ne kadar yüksekse; bunun bize verdiği “rahatsızlık”, yani zihnimizde oluşturduğu “basınç”, o kadar, yüksek oluyor. Rahatsızlığımızı dışarıya vurmamakta ne kadar direnirsek, onu için için o kadar çok kuruyoruz. “Konunun sıcaklığı”, düşün dünyamızda o nisbette artıyor. Öylelikle, rahatsızlığımız da “dedikodu basıncı” da, artıyor.

Belki hayret edeceksiniz ama, anlattığım “dedikodu tablosu”, tam da “Termodinamik” ya da “Gaz Kinetiği” özelliklerini taşıyor.

Nitekim işte, “gazın sıcaklığı” ne kadar yüksekse, onun “belli bir hacimde” oluşturacağı “basınç” da o denli yüksektir.

Benzetmemizdeki “hacim” bir bakıma, zihnimizde “hoşgörü” sınırlarıyla, belirleniyor.

Örneğin, “Amma da geniş adam”, yahut “Çelik gibi sinirleri var”, veya “Pişkin, vurdum duymaz” diye andığımız kişilerin “rahatsızlık taşıma hacimleri yahut yetilerini”, oldukça “geniş” sayabiliriz. Aynı bir, görece önemsiz etki karşısında, tersine, “Yüreğinin yağı eriyen” veya “Saçını başını yolan”, yahut “Cadalozluk yapanların”, rahatsızlık taşıma hacimleri ya da yetilerini “dar” sayabiliriz. Ötekilerin kılı kıpırdamazken, bunlar hemen patlayabilirler.

Benzer olarak, “belli bir sıcaklıkta”, “gaz hacmi” ne kadar daraltılırsa, “gaz basıncı” o nispete yüksek olur.

Böyle bir çerçevede şimdi, şu tanımları yapalım.

T : Dedikodu sıcaklığı
P : Dedikodu basıncı
V : Zihindeki hoşgörü sınırlarını simgeleyen hacim

İşte bu tanımlarla, bakın hemen, dikkate getirdiğimiz özellikler uzantısında

$P V = \text{Bir sabit} \times T$,

bağıntısını yazabiliriz.

Bu bağıntı (gaz için yazılsa), “Termodinamik” “Mariotte Yasası” olarak bilinir. Oradaki sabit, “Evrensel Gaz Sabiti”dir. O nedenle, yukarıdaki bağıntıya “Dedikodu Termodinamik Bağıntısı”, buraya yazdığımız sabite ise (*biraz nükteyle*) “Evrensel Dedikodu Sabiti” diyebiliriz!..

Dedikoduya, Gaz kinetiği özellikleri ya da Mariotte Yasası’nın uygulanabilirliğini öngörmek, hayli çarpıcı, değil mi?

Öyleyse, şaka bir yana, “Dedikodu Fiziği” diye, devasa bir “disiplin” belirleyebileceğizdir.

Dedikodu Fiziği’nin, bildiğimiz fizikten esinlenerek, “Dedikodu Termodinamiği” yanı sıra, başka dallarını da oluştururverelim.

Bunlardan biri “Dedikodu Difüzyonu” dur.

“Difüzyon”; “nüfuz”, “sızma”, “yayılma” anlamlarında kullanılır. Örneğin, sigara dumanı havada difüzyona uğrar.

Dedikodu Difüzyonu, Dedikodu Kondüksiyonu ve Konveksiyonu, Dedikodu Affinitesi, Dedikodu Attenüasyonu

Difüzyon gerçekte, griftir. Difüzyona uğrayan nesne, bir taraftan diğer tarafa “serbestçe” yol almaz. Ortamdaki unsurlarla etkileşe becelleşe, kavga döğüş, “saçılmalarla” yayılır. Sigara dumanının havada yayılması, işte aynen böyledir ve fevkalade karmaşıktır.

Söz gelişi bir devlet dairesinde bir taraftan diğer tarafa “dedikodu difüzyonunda”, yani “dedikodu yayılmasında”; “moleküler difüzyon kuramının” birçok özelliğinin geçerli olduğunu, görebiliriz.

Sigara dumanı; havada, ağızdan yahut burundan savrulmasıyla beraber, gitgide daha geniş hacimlere yayılır, seyrekleşir, belirsizleşir.

Bu süreci betimleyen iki temel yasa, “enerji korunumu” ve “momentum korunumu” (devinin yeteneği korunumu), yasalarıdır.

İki molekülün çarpışması ya da etkileşmesi sürecinde enerji ve momentum transferi (aktarılması), hiç basit değildir.

Çarpışma sırasında “çarpan” ya da “çarpılanın” “iç enerjileri”, örneğin, değişmeyebilir. O zaman yalnızca “yer değiştirme enerjileri” değişiyordur. Çarpışan unsurlar, çarpışma sonrası bu halde, (çarpışmaya giriş yönlerinden) farklı yönlerde ve (çarpışma öncesi enerjilerinden) farklı enerjilerde, seyirlerini sürdürürler.

Çarpışma sırasında, çarpışan unsurların “iç enerjileri”, değişebilir. O zaman bunlar moleküler yahut atomistik olarak, ayrıca “uyarılmış” olurlar. İç enerji fazlalıklarını, dışarıya “elektromanyetik radyasyon” olarak, atarlar.

Dedikodu da, inanır mısınız, işte tam böyle oluyor.

Diyelim ki “dedikodu basıncı” itibariyle fena halde dolmuş bir özne, size çarptı. Onun size yüklediği enerji ve momentum, farklı farklı olabiliyor. Siz örneğin, duyduklarınızdan hiç etkilenmeyebilir, yolunuza devam ediyorsunuz. Yahut siz duyduklarınızdan “duygusal olmayan” bir boyutta etkileniyor, ona göre davranıyorsunuz. Ya da söz gelişi, birisi, sizin hakkınızda olumsuz birşey demişe ve siz bunu duyuyorsanız, bir anda “nevriniz” dönüyor, “dolduruşa” geliyorsunuz. Yani (tanımlanmayı gerektirmeyen bir deyimle) “aktifteki iç enerjinizi” artıyor, (söz konusu çarpışma sürecinde edindiğiniz yer değiştirme enerjisi yanı sıra, fazlalık iç enerjinizi, ayrıca boşaltırcasına) “burnunuzdan soluyarak”, harekete geçiyorsunuz.

Dedikodu Fiziği, “enerji ve momentum transferi” ile, hemen neredeyse tamamına “difüzyon” özelliklerini sergiliyor!..

Rahmetli Teyzem atom ve molekül fiziği bilmezdi tabii, ama, Dedikodu Fiziği’nin özelliklerini, doğrusu pek bilirdi. Birisine dolaylı bir mesaj mı iletmek istiyor, hemen dedikodu enerji ve momentum transferi yasalarından yararlanıverirdi. Gerektiğinde bir gelini doğrudan onun eşine, “özlenmeyen geri yansımalara” yer vermemek üzere, çekiştirmez; ustaca “yan kaçışlarla”, mesela kardeşim Sıddık Binboğa’nın eşini bana, beni kız kardeşlerime, annemi küçük kardeşim Faruk Ağa’ya havale eder; dehşetli bir trafiği, nadir aksamalarla, inanılmaz bir hünerle idare ederdi.

*

“Dedikodu Difüzyonu”nu; tıpkı kökteki klasik difüzyon fiilinde olduğu gibi, “maddesel taşınmanın” meydana geldiği ya da gelmediği, iki hal çerçevesinde ele alabiliriz. “Maddesel taşınmanın” olmadığı bir halde, “enerji” yine de moleküler ya da atomistik olarak, pekala iletilebilmektedir. Örneğin, ısınan bir metal içinde “ısı”, madde taşınması yani maddesel yer değiştirme olmaksızın, bir noktadan diğer bir noktaya, iletilebilir: Buna “kondüksiyon”(iletim) diyoruz.

Söz gelişi, telefonla yapılan dedikoduda, maddesel bir taşınma hiç yoktur ama, dedikodu iletimi yürürlüktedir. İşte size yeni bir bahis: “Dedikodu Kondüksiyonu”!..

Buna karşılık bir “dedikoducu”, ayaklı gazete gibi kapı kapı dolaşarak dedikodu yapıyorsa, dedikodu malzemesinin transferi sürecinde (dedikoducunun yer değiştirmesi suretiyle), “maddesel taşınma” da yer almaktadır: Böyle bir sürece genelde, “konveksiyon” diyoruz. Alın o halde size, yeni bir bahis daha: “Dedikodu Konveksiyonu”!..

“Kondüksiyon” ve “Konveksiyon”, “Isı ve madde Transferi” bilim dalının bazıdır. Buradan hareketle konumuza dönük olarak (*gülmeyin*) “Dedikodu Isı Transferi” ve ”Dedikodu Madde Transferi” bilimsel opsiyonlarını, ayrıca tanımlayabiliriz.

Dedikodu Kondüksiyonu ve Dedikodu Konveksiyonu çerçevesinde, dedikodunun türüne ve çekiçliliğine, keza ortamın özelliklerine göre belirlenecek (tıpkı ısı madde transferinde olduğu gibi), bir dizi ilginç katsayı tanımlamamız da mümkün görünüyor. Bunların başında, dedikodu özellikleri ve ortamına göre “Dedikodu Kondüksiyon Katsayısı” ile “Dedikodu Konveksiyon Katsayısı” nı sayabiliriz.

Bu katsayılar sayesinde (*yazı çok teknik olmuş demezseniz*), bir dedikodu malzemesinin, hangi (*sahici*) coğrafi alana, hangi hızda yayılabileceğine ve burada etkinliğini hangi düzeyde sürdürebileceğine, eğilebiliriz.

Söz konusu katsayılar, kökte Dedikodu Fiziği’nin diğer bir bahsini işaret ediveriyor: “Dedikodu Affinitesi”, yani “Dedikoduya Ortamın Yatkinlığı”!..

Dedikodu, Rahmetli Teyzem’in yaptığı gibi, bir “rahatlama emisyonu”dur. Emisyon, malum “neşriyat”, “yayım” demek. Yayımlanan her neyse, bunun karşı tarafça, kabul edilip işleme alınması; uygun bir “resepsiyon”, yani yayımlananı kabule duyarlı olmayı, gerektirir.

Kabul fiili, bir bakıma “yatkin” (affin) olma fiili ile eşanlamlıdır. Siz memur olarak şube müdürünü, arkadaşınıza çekiştirdiğinizde; onun, size kulak vermesi; önemli ölçüde, aynı bir olumsuz etkilenme altında bulunmasına, bağlıdır.

Arkadaşınızın, şube müdürüyle tıkrı yerindeyse; bu kişiyle ilgili, ortaya getireceğiniz eleştirileri, sizinle kolaydan paylaşmaz.

Bu nedenle “Ortamın Dedikoduya Yatkinlığı”, bu ortamda dedikodunun etkili olması açısından, çok önemlidir.

Dedikodu Fiziği’nde diğer önemli bir konu, “Dedikodu Attenüasyonu” yani “Dedikodu Başkalaşması”dır. Herhangi bir ortamda; belli bir işaret, belli bir menzilde (erimde) zayıflar, değişir, başkalaşır. Dedikodu Fiziği’nde de, tam böyledir. Belli bir “dedikodu” bir yerden bir yere giderken, bildiğiniz gibi “tanınmaz” hale gelebilir. Bir dedikodunun, belli bir ortamda nasıl “başkalaşacağı”, o açıdan, Dedikodu Fiziği’nin fevkalade önemli bir alanını oluşturmaktadır. Siz adamın biri için “erkek” demişseniz, ama o laf adama “kelek” biçiminde gitmişse, iyice yandınız, demektir!..

Dedikodu Psikolojisi

Dedikodu “safça” yapıldığında, bence olumsuz değildir, hatta şirindir.

Doğal bir rahatlama eğilimiyle dedikodu yapan; tıpkı Rahmetli Teyzem gibi; çekiştirdiği kişi ile ilgili söylediklerini, tam kastetmez. Konuşarak, rahatlıyordur. Rahatladıktan sonra unutup durur. Bu nedenle, dedikodunun gıyapta hedef aldığı kişi, kendisi ile ilgili, soyutta olumsuz gibi duran sözleri işitince, hiç kızmamalı, hatta aldırmamalıdır.

Böylesi bir dedikodunun, “karikatürsel” bir boyutu da vardır. Çoğu insanımız; biraz da patlamamak için yaptığı dedikoduyu, gerçekte “eleştirel”, “entellektüel”, çoğu zaman “can sıkıntısını geçiştiren” bir etkinlik olarak sürdürür. Bu çerçevede; ne kadar “ince” gördüğünü nasıl da derinlemesine çözümlediğini; çözümlendiğini ne kadar edebi anlatabildiğini, sergilemek ister. Bu gayretlerin, insana önemli ölçüde bir boşalma ve haz bahşettiği, anlaşılmalıdır. O nedenle, hakkımızdaki dedikodu motifleri ne kadar abartmalı olursa olsun; kökte bir “kötü niyet” yoksa; bunları en iyisi, hoşgörülle algılamalı; hakkımızdaki söylentilerin, çok da fazla üstünde durmamalıyızdır.

Bu da işte, “Dedikodu Psikolojisi”...

*

Şimdi, düşüncemi geliştirmek üzere, biraz dedikodu yapayım!..

Matematik Oyunlar Kuramı

Bir zaman önce, üniversitede bir dedikodu ustası tanıdım.

Ustanın, konusunda sahiden usta olduğunu, neden sonra anladım.

Usta, hiç bir zaman, “eğriye eğri”, “doğruya doğru” demezdi, ustaya göre herşey “bıçak sırtında” gibiydi. Ne tarafa itilse, o tarafa yatırılabilirdi. O nedenle de, eğri “doğru” olarak, doğru “eğri” olarak pekala gösterilebilirdi.

Ustaya bir gün postayla, bir arkadaşının yazdığı kitap geldi. Şöyle, üç parmak kalınlığında birşey. Usta kapağını açmadan, kitabı, yanında bulunanların dehşete düşmüş bakışları arasında, şunu diyerek fırlattı, attı:

- Asistanlarına yazdırmış, ne olacak!..

Ustanın bu sözü; sahiden öyle düşündüğü için mi, yoksa maksatlı olarak mı söylediğini anlamam, bayağı bir zamanımı aldı.

“Karşısındakinin başarısını” küçük, hatta mümkünse “başarısızlık” olarak göstermek; “kendi yavanlığını” ise “dahiyane” bir başarı olarak takdim etmek, ustanın profesyonelleştirdiği ve ısrarla izlediği bir yöntemmiş, meğer...

Bir yığın karmaşık denklemlerle uğraşmama rağmen; böylesi basit bir denklemi, itiraf edeyim, hemen görememişim.

Benimki gibi “saf” ve “kartezyen” bir mantık; çoğu kez, olayların egemen eksenlerine o kadar aykırı, o kadar yalnız kalabiliyor ki; bunu anlamak (kartezyen mantık kısıtlı ya da kısırlığında) epey bir zaman gerektirebiliyor. “Şeytani” olarak söylenen sözler, anlamları dışında söyleniyor, çünkü . “Kasıt” ise, gerçek gibi gösterilmeye çalışılan sözlerin anlamında, hiç yer almıyor.

Olay, ne bundan ibaret, ne de bu kadar basit. Hemen neredeyse hayatın tümünü, bütün “uzlaşmazlık” ve “çıkar kavgalarını”, kapsıyor...

Von Neuman’ın matematikteki “Oyunlar Teorisi”, anlattıklarımın kuramsal çerçevesini oluşturur; tüm harp oyunlarının, temel felsefesidir. Buna göre, yapılacak hamle ya da hareketle kendinizin durumunu mümkün merteye iyileştireceksinizdir; karşınızdakinin durumunuysa, mümkün merteye kötüleştireceksinizdir. Yani “etkileşme” halindeki iki fonksiyondan biri “maksimize” edilirken öteki, aynı zamanda, “minimize” edilecektir.

İşte bu da, “profesyonel dedikodunun”, “diplomasinin” ve “psikolojik savaşın”, genelde “harplerin” “matematiği”...

*

Hepimize, okullarda iyi ve ahlaklı olmak öğretiliyor tabii, ama; dünyamızdaki gerçek trendleri belirleyen halen, daha yazık ki, hem de ara ara çok gaddarca, matematikteki oyunlar teorisinin, ustura gibi teoremleridir.

Bizim, ancak Sevgili Teyzem gibileri kapsayan “Dedikodu Fiziği”, bununla kıyaslanınca, çok çok masum kalıyor.

Devletlerin gizli servislerinin, ya da büyük çıkar gruplarının, kendi aralarındaki kavga süreçlerini bir tarafa bırakırsak... Devlet memuru Rıfki Bey’in evkaf dairesinde; yahut mahalleli Fahriye Abla’nın komşuda, sohbet sürecinde, yaptıkları dedikodunun “mekanizmalarıyla”, yani “Dedikodu Fiziği”yle ilgili olarak gerçekleşecek “doktora çalışmaları”, yine de, kim bilir hangi güzellikleri sergileyecek, bize neler öğretecektir!..

Dehşetli Bir Âlem

Yazının başında dikkate getirdiğim Mariotte Yasası benzeri olan “Dedikodu Termodinamik Yasası”; belli bir “dedikodu sıcaklığı” ve “zihinsel hoşgörü hacmi” çerçevesinde, belli bir “dedikodu basıncının” kaldırılabilceğini, işaret etmektedir. Bundan fazlası ise, doğal olarak (iyi ki), patlamaya, yani “söylenmeye”, yol açmaktadır. Nitekim psikologlar da, zihinsel basınç biriktirmektense; bağırp çağırarak da olsa, özellikle iş adamlarına, “stres atma”, “gerginlik azaltma” yollarına başvurmayı, öğütlemektedirler.

Başkalarını incitmemeye özen göstererek, “masum dedikodular” geliştirme konusunda, kendinizi fazla sıkımayabilirsiniz. Aynı çerçevede, başkalarının sizin hakkınızda dile getirdiği, özünü pek kastetmeyen, iğneli birçok sözü, hoşgörüyü karşılayıp, hiç dikkate almayabilirsiniz.

Kendinizi, böylelikle, “daha geniş yürekli” bir çizgiye yükseltebilirsiniz.

*

Siz Mozart olmasanız da, etrafınızda savaş baltalarıyla Salieri taklidi yapanlar, belirildiğinde; bütün bu anlattıklarımı anımsamanız, inanın, çok yararlı olacaktır. Sağlam durabilerseniz, göreceksiniz onlar, “hasetten” çatlayacaklardır!

Dedikodu Fiziği'nin, açıklama gerektirmeyen ama çok önemli bir bahsi unutmayın ki, “Mukavemet”tir.

*

Termodinamiğiyle, difüzyonuyla, kondüksiyon, konveksiyon, ısı ve momentum transferiyle, daha daha afinitesiyle, attenüasyonu, hatta matematik oyunlar kuramıyla, o arada psikolojisi ve mukavemetiyle(kimbilir daha neler neler), şu “Dedikodu Fiziği” gördüğünüz gibi, valla dehşetli bir âlem!..